

УДК 378.31

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-174-180

Наталія Ткаченко

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФОРМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Наталія Ткаченко

**ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ФОРМ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАВЕДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ**

Nataliia Tkachenko

**DIFFERENTIATION OF FORMS OF FINANCIAL SUPPORT OF ACTIVITIES
OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE**

Досліджено державні та приватні джерела фінансування закладів вищої освіти. Проведено порівняльний аналіз, виявлено позитивні та негативні сторони кошторисного та нормативно-подушового фінансування закладів вищої освіти. Ідентифіковані та охарактеризовані проблеми диференціації форм фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти в сучасних умовах. Визначено критерії оцінювання ефективності бюджетних витрат на вищу освіту. Запропоновано запровадження коригуючих коефіцієнтів нормативно-подушового фінансування закладів вищої освіти. Обґрунтовано необхідність стимулювання банківських установ щодо надання пільгового кредитування громадян на здобуття вищої освіти.

Ключові слова: заклад вищої освіти; фінансове забезпечення; кошторисне фінансування; нормативно-подушове фінансування; пільгове кредитування.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 8.

Исследованы государственные и частные источники финансирования заведений высшего образования. Проведен сравнительный анализ, выявлены положительные и отрицательные стороны сметного и нормативно-подушевого финансирования заведений высшего образования. Идентифицированы и охарактеризованы проблемы дифференциации форм финансового обеспечения деятельности заведений высшего образования в современных условиях. Определены критерии оценивания эффективности бюджетных затрат на высшее образование. Предложено введение корректирующих коэффициентов нормативно-подушевого финансирования заведений высшего образования. Обоснована необходимость стимулирования банковских учреждений относительно предоставления льготного кредитования граждан на получение высшего образования.

Ключевые слова: заведение высшего образования; финансовое обеспечение; сметное финансирование; нормативно-подушное финансирование; льготное кредитование.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 8.

Public and private sources of funding for higher education institutions are studied. A comparative analysis has been carried out, the positive and negative sides of the estimated and normative-per capita financing of higher educational institutions have been identified. The problems of differentiation of forms of financial support for the activities of higher educational institutions in modern conditions have been identified and characterized. Criteria for assessing the effectiveness of budget costs for higher education are defined. The introduction of correcting coefficients of normative per capita financing of higher education institutions is proposed. The necessity of stimulating banking institutions regarding the provision of preferential loans to citizens for higher education is justified.

Keywords: higher education institution; financial support; estimated financing; normative per capita financing; soft loans.

Fig.: 1. Table: 2. References: 8.

JEL Classification: I220

Постановка проблеми. У сучасному світі значення освіти як найважливішого чинника формування людського капіталу постійно зростає. Українська система освіти здатна конкурувати із системами освіти передових країн, проте її сучасний стан характеризується проблемою недостатнього рівня фінансування. Внаслідок цього відбувається поступове погіршення якості надання освітніх послуг та виникає невідповідність рівня підготовки фахівців вимогам сучасної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різносторонні питання, пов'язані з фінансовим забезпеченням діяльності закладів вищої освіти, висвітлені в працях багатьох учених-економістів, серед яких треба відзначити Ю. Бенедик, Т. Боголіб, М. Дмитришин, О. Куклін, В. Сафонова, І. Грищенко, О. Ткачук [1-7] тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак поза увагою вчених залишилося дослідження переваг та недоліків нормативно-подушової форми фінансування порівняно з кошторисною формою фінансування закладів вищої освіти, проблема-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тика обґрунтування необхідності запровадження регіонального коригуючого коефіцієнта нормативно-подушного фінансування, формування сукупності показників для оцінювання ефективності функціонування закладів вищої освіти, державної підтримки розвитку освітнього кредитування тощо. Викладене зумовлює необхідність поглибленого дослідження нових форм фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти.

Метою статті є ідентифікація напрямів диверсифікації форм фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Основна освіта в Україні охоплює дошкільну освіту, початкову освіту, загальну базову освіту, загальну середню освіту, професійно-технічну освіту, середню спеціальну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту. Додаткова освіта включає позашкільне виховання і навчання, а також підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів.

У 2018/19 навчальному році в Україні функціонувало 652 заклади вищої освіти, в яких навчалось 1,5 млн осіб. Протягом останніх 10 років відбулось суттєве скорочення як кількості закладів вищої освіти, так і їхнього контингенту (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості закладів вищої освіти та чисельності студентів в Україні впродовж 2010-2019 років

Показники	Навчальний рік								
	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
Кількість закладів - усього, од.	813	805	785	767	664	659	657	661	652
у державній та комунальній власності	637	633	619	609	520	525	527	533	529
у приватній власності	176	172	166	158	144	134	130	128	123
Чисельність студентів - усього, млн осіб	2,42	2,25	2,11	1,99	1,69	1,61	1,59	1,54	1,52

Джерело: [8].

Основним джерелом фінансових ресурсів закладів вищої освіти є бюджетні кошти, які доповнюються надходженнями з позабюджетних джерел. Бюджетне фінансування освітніх організацій в Україні здійснюється у формі кошторисного фінансування, коли держава виділяє освітнім організаціям бюджетні кошти, розподіляючи їх за видами витрат. При цьому органи управління освітою затверджують підвідомчим їм освітнім установам кошторис доходів і витрат. Фінансові кошти плануються і виділяються їхньому одержувачу за статтями економічної класифікації бюджетних витрат. Розмір фінансових коштів розраховується залежно від категорії та пропускної спроможності навчального закладу. Планування коштів, що виділяються з кожної статті, проводиться на основі фактичних витрат минулого періоду й нормативів (нормативи штатного розкладу та оплати праці, витрат на навчальне обладнання та інвентар і т. ін.), які встановлюються в розрахунку на показники пропускної спроможності й диференціюються залежно від виду установи. Навчальні заклади не мають права використовувати бюджетні кошти для витрат, не передбачених кошторисом, або перевищувати витрати з тих чи інших статей без санкції вищого органу управління. Бюджетні кошти перераховуються установам з урахуванням фактичного використання виділених раніше коштів за кожною статтею. Отже, економія будь-якого виду витрат невігідна установі, оскільки вона в цьому випадку недоотримає бюджетних коштів у майбутньому. Кошторисна фінансування дозволяє фінансовим органам контролювати використання бюджетних ресурсів, але воно не створює в установ стимулів порівнювати витрати з досягнутими результатами й оптимізувати їх співвідношення.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Основні недоліки кошторисного порядку фінансування видатків закладів вищої освіти в умовах казначейської системи виконання державного бюджету полягають в обмеженні їхніх прав при складанні та виконанні кошторисів доходів і видатків, зокрема:

- затвердження кошторису доходів і видатків головним розпорядником бюджетних коштів у межах лімітів бюджетних витрат, а не на основі нормативно обґрунтованої потреби в коштах;

- зайвої деталізації бюджетних витрат за кодами бюджетної класифікації, що виключає можливість оперативного перерозподілу коштів між статтями кошторису;

- обмеження у використанні коштів за кошторисом доходів і витрат не тільки рамками фінансового року, а і кварталом, на який вони виділені;

- виключення можливості самостійного внесення змін до кошторису доходів і витрат у процесі його виконання керівником закладу вищої освіти (зміна бюджетних призначень можливо тільки за погодженням із головним розпорядником бюджетних коштів у строки, що встановлюються Міністерством фінансів України);

- виконання кошторису доходів і витрат через особові рахунки, відкриті в органах державного казначейства.

Таким чином, у межах кошторисного фінансування зберігається високий ступінь централізації при прийнятті рішень у частині визначення напрямів та обсягів використання коштів, наданих закладам вищої освіти з бюджету, відсутній тісний взаємозв'язок обсягів бюджетного фінансування з результатами діяльності закладу вищої освіти. Фінансова автономність керівників закладів вищої освіти обмежена обов'язковими штатними розкладами, ускладнене перенесення коштів між статтями бюджетної класифікації. Це негативно позначається на мотивації керівників до ефективного та розумного використання виділених коштів, а також істотно обмежує їхні можливості витратити зекономлені кошти на підвищення якості надання освітніх послуг.

Вирішенню вказаних проблем може сприяти застосування нормативів подушового фінансування закладів вищої освіти, коли виділення освітнім установам бюджетних коштів проводиться за нормативом, розрахованим на одного студента. Також держава встановлює вимоги до якості (матеріально-технічного і кадрового забезпечень) та до результатів освітнього процесу. Виконання цих вимог при наданні освітніх послуг вимагає певних фінансових витрат. Тож, проводиться калькуляція цих витрат, а отримана сума ділиться на кількість студентів, що навчаються в межах певної територіальної громади. Ця величина і є нормативом подушового фінансування. Суми коштів, що виділяються, визначається як добуток нормативу на чисельність студентів закладу вищої освіти.

Представлена форма фінансування передбачає право студентів на вибір місця навчання та повинна стимулювати конкуренцію між освітніми закладами. Заклади вищої освіти зацікавлені в тому, щоб у них навчалось якомога більше студентів, а тому вони приділяють значну увагу поліпшенню свого іміджу та підвищенню конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, тим самим сприяючи покращенню рівня освіти в країні загалом. Освітнім установам потрібно демонструвати свої конкурентні переваги для отримання від держави якомога більшого обсягу фінансових коштів.

У нормативно-подушової форми фінансування діяльності навчальних закладів, що передбачає застосування показників результативності бюджетних витрат, є як певні переваги, так і недоліки. Можна виділити такі позитивні сторони цієї форми фінансування:

- стимулювання більш раціонального використання бюджетних коштів;
- удосконалення механізмів моніторингу та рейтингування різних установ за уніфікованими показниками;
- відкритість звітності навчальних закладів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

До недоліків нормативно-подушової форми фінансування належить:

- отримання фінансових переваг установами, орієнтованими на поліпшення кількісних показників, а не якісних;
- виникнення зацікавленості в поданні недостовірних даних про результати діяльності;
- існування труднощів вимірювання якості освіти.

Концептуальною основою нормативного подушового фінансування закладів вищої освіти є установка про те, що держава повинна фінансувати надання освітньої послуги однакової якості всім студентам, без будь-якої дискримінації, незалежно від соціального походження, майнового стану, стану здоров'я, або будь-яких інших обставин, у тому числі місця проживання. Це означає, що всі студенти повинні мати доступ до освітніх послуг однакової якості.

Водночас вважаємо, що витрати на надання освітніх послуг не можуть бути однако-вими для всіх студентів. Вартість надання освітньої послуги стандартної якості в різних географічних і соціальних умовах повинна відрізнятися. Тому пропонуємо ввести коригуючі коефіцієнти в систему нормативно-подушного фінансування. Такі коефіцієнти можна застосувати до окремих складових базових нормативних витрат, вони дозволяють враховувати об'єктивні фактори, що визначають відмінності у вартості освітніх послуг вищих навчальних закладів. Так, територіальний коригуючий коефіцієнт може враховувати середній рівень заробітної плати в регіоні, ціни на комунальні послуги. Додаткові коригуючі коефіцієнти можуть відображати специфіку надання освітніх послуг з урахуванням форми, технології, місця навчання, категорії студентів.

Для моніторингу ефективності діяльності закладів вищої освіти пропонуємо використовувати показники:

- освітньої діяльності – середній бал успішності навчання студентів, питома вага студентів, які освоїли повну освітню програму, і т. ін.;
- науково-дослідної діяльності – число публікацій, грантів, доходи від науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт та ін.;
- міжнародної діяльності – чисельність іноземних студентів, обсяг коштів від освітньої діяльності, отриманих від іноземних громадян та юридичних осіб;
- інфраструктурного забезпечення – технічне оснащення освітнього процесу (площа навчально-лабораторних приміщень, кількість друкованих навчальних видань і т. ін.);
- конкурентоспроможність випускників на ринку праці – питома вага випускників, які працевлаштувалися протягом календарного року після закінчення ЗВО;
- рівня кадрового складу – чисельність науково-педагогічних працівників із науковим ступенем на 100 студентів тощо;
- соціокультурної активності студентів – кількість студентів, які беруть участь у суспільних заходах.

Безпосередніми результатами діяльності закладів вищої освіти є надання освітніх послуг певної якості та обсягу. Такі показники включають в себе кількість студентів, які навчені за певними програмами, відсоток випускників, які працевлаштувалися за фахом, кар'єрне зростання випускників за фахом, доходи випускників, задоволеність роботодавців якістю підготовки фахівців.

Якщо проаналізувати кількість студентів закладів вищої освіти в Україні за джерелами фінансування їх навчання (табл. 2), то треба зазначити, що близько 40 % студентів навчаються за рахунок бюджетних коштів (39,2 % у 2018/19 навчальному році).

Таблиця 2

Кількість студентів у закладах вищої освіти за джерелами фінансування їх навчання

Показники	Усього		
	2010/11	2015/16	2018/19
Кількість студентів - усього, осіб	2 418 111	1 605 270	1 522 250
у тому числі навчаються за рахунок коштів:			
державного бюджету	926 396	732 018	597 053
місцевих бюджетів	91 006	79 446	118 011
юридичних осіб	8624	10 236	6875
фізичних осіб	1 392 085	783 570	800 311
Питома вага студентів (%), які навчаються за кошти:			
державного бюджету	38,3	45,6	39,2
місцевих бюджетів	3,8	4,9	7,7
юридичних осіб	0,4	0,6	0,5
фізичних осіб	57,5	48,9	52,6

Джерело: [8].

На наш погляд, в Україні досі не використані можливості залучення додаткових фінансових ресурсів для фінансування закладів вищої освіти за рахунок надання освітніх кредитів – грошових коштів, що надаються позичальнику банком з метою оплати освітніх послуг закладу вищої освіти. Різновиди освітніх кредитів представлені на рис. 1.

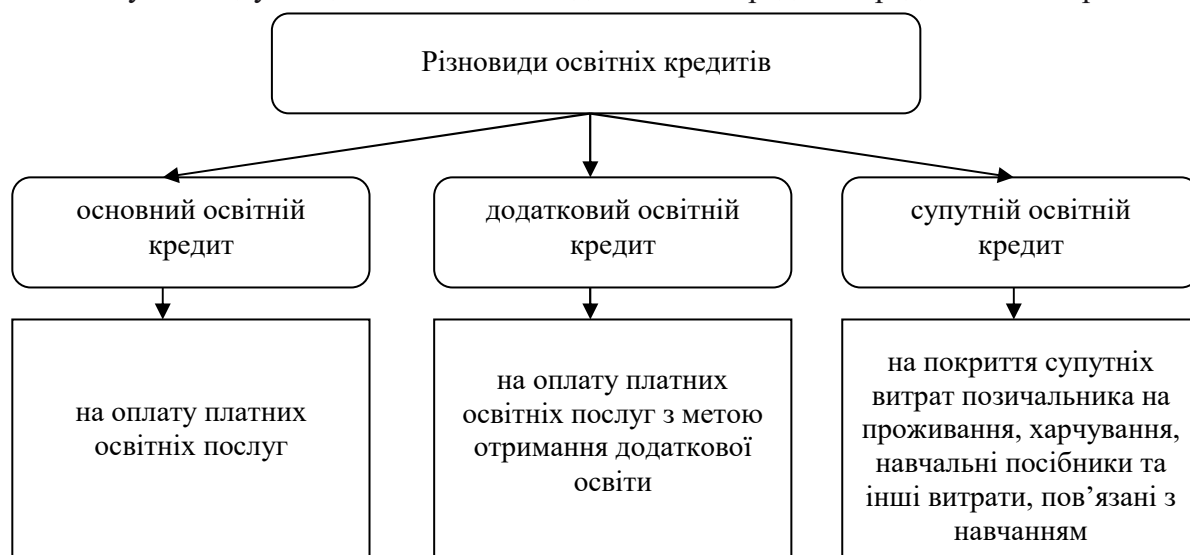

Рис. 1. Різновиди освітніх кредитів

Джерело: побудовано автором.

Освітні кредити можуть надаватися державою, самими закладами вищої освіти, приватними організаціями. У двох останніх випадках держава може виступати гарантом повернення кредитів. Здебільшого встановлюється пільговий період користування освітнім кредитом, протягом якого позичальник не погашає кредитну заборгованість та не виплачує банку відсотки за користування кредитом. Цей період дорівнює терміну навчання позичальника у ЗВО. Для стимулювання банків до надання освітніх кредитів державі необхідні запровадити відповідні податкові пільги для банківських установ.

Розширення практики освітнього кредитування громадян дозволить зменшити дефіцит фінансових ресурсів закладів вищої освіти в умовах обмеженості обсягів бюджетного фінансування та низького платоспроможного попиту населення. До того ж відомо, що студенти, які навчаються за кредитні кошти, відповідальніше підходять до вибору майбутньої професії та до навчання, оскільки обрана спеціальність та отримані знання повинні забезпечити такий рівень оплати праці, який дозволить розплатитися з банком за кредит.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумки, зазначимо, що державна політика у сфері фінансового забезпечення закладів вищої освіти повинна бути спрямована на вирішення двох завдань: вдосконалення бюджетного фінансування та розширення джерел фінансування галузі вищої освіти. Останнє завдання вимагає використання різних інструментів державного фінансового стимулювання залучення коштів недержавних організацій та громадян: бюджетних субсидій, субвенцій, дотацій, державних і місцевих гарантій, податкових пільг та ін. Для того щоб відповідати потребам економіки, що розвивається, освітнім організаціям треба надати можливість самостійно визначати основні характеристики освітнього процесу, методи і технології навчання, структуру кадрів, джерела доходів, напрями витрачання коштів. Інформаційне суспільство висуває до освітніх установ вимоги гнучкості в організації їхньої діяльності, розвитку освітніх програм і форм навчання, що можливе лише за рахунок розширення джерел фінансування вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Бенедик Ю. Ю. Стан і тенденції фінансування вищої освіти в Україні. *Науковий Вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки, Економічні науки*. 2013. Вип. 7. С. 11–17.
2. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період: монографія. Київ: Міленіум, 2006. 506 с.
3. Дмитришин М. В. Формування та ефективність фінансового механізму вищих навчальних закладів: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 164 с.
4. Куклін О. Концептуальні засади фінансово-економічного управління системою вищої освіти. *Банківська справа*. 2012. № 5. С. 51–59.
5. Сафонова В. Є. Удосконалення фінансово-економічного механізму функціонування закладів вищої освіти. *Стратегічні пріоритети: зб. наук. праць Національного інституту стратегічних досліджень*. Київ, 2009. № 2 (11). С. 102–109.
6. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективних фінансово-економічних моделей розвитку вищої школи: монографія / за заг. ред. чл.-кор. НАПН України, д-ра екон. наук, проф. І. М. Грищенка. Київ, 2015. 260 с.
7. Ткачук О. Фінансове забезпечення вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи. *Освітня аналітика України*. 2018. Вип. 1. С. 56–62.
8. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2018/19 навчального року: статистичний бюлетень. Київ, 2019. 204 с.

References

1. Benedyk, Yu. Yu. (2013). Stan i tendentsii finansuvannia vyshchoi osvity v Ukraini [Status and trends of higher education funding in Ukraine]. *Naukovyi Visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Ekonomichni nauki – Scientific Bulletin of Volyn National University of Lesia Ukrainka. Economic sciences*, 7, 11–17 [in Ukrainian].
2. Boholib, T. M. (2006). *Finansove zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity i nauky v transformatsiynyi period* [Financial support for the development of higher education and science in the transformation period]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
3. Dmytryshyn, M. V. (2014). *Formuvannia ta efektyvnist finansovoho mekhanizmu vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Formation and efficiency of financial mechanism of higher education institutions]. Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].
4. Kuklin, O. (2012). *Kontseptualni zasady finansovo-ekonomichnoho upravlinnia systemoiu vyshchoi osvity* [Conceptual principles of financial and economic management of the higher education system]. *Bankivska sprava – Banking*, 5, 51–59 [in Ukrainian].
5. Safonova, V. Ie. (2009). *Udoskonalennia finansovo-ekonomichnoho mekhanizmu funktsionuvannia zakladiv vyshchoi osvity* [Improvement of financial and economic mechanism of functioning of higher education institutions]. *Stratehichni priorytety: zb. nauk. prats Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen – Strategic Priorities: Coll. Sciences. Proceedings of the National Institute for Strategic Studies*, 2(11), 102–109 [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Hryshchenko, I. M. (Ed.) (2015). *Teoretyko-metodolohichne obhruntuvannia efektyvnykh finansovo-ekonomichnykh modelei rozvytku vyshchoi shkoly [Theoretical and methodological substantiation of effective financial and economic models of higher education development]*. Kyiv: Instytut vyshchoi osvity Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [in Ukrainian].

7. Tkachuk, O. (2018). Finansove zabezpechennia vyshchoi osvity v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Financial Support for Higher Education in Ukraine: Challenges and Prospects]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational analytics of Ukraine*, 1, 56–62 [in Ukrainian].

8. *Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2018/19 navchalnoho roku: statystychnyi biuletyn [Key performance indicators of Ukrainian higher education institutions at the beginning of the 2018/19 academic year: statistical bulletin]* (2019). Kyiv [in Ukrainian].

Ткаченко Наталія Володимирівна – доктор економічних наук, професор, Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Васильківська, 36, м. Київ, 03022, Україна).

Ткаченко Наталія Владимировна – доктор економічних наук, професор, Інститут послєдипломного образования Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (ул. Васильковская, 36, г. Киев, 03022, Украина).

Tkachenko Nataliia – Doctor of Economics, Professor, Institute of Postgraduate Education of Taras Shevchenko Kyiv National University (36 Vasilkovska Str., 03022 Kyiv, Ukraine).

E-mail: tkachenko_nt@ukr.net

ORDIC: <https://orcid.org/0000-0001-6312-4586>